

ГУМЕНЮК Т. І.,

доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
(Університет Короля Данила)

УДК 340.11

ІНТЕГРАЦІЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена висвітленню особливостей реформування та розвитку юридичної освіти в Україні з урахуванням провідного досвіду європейських держав та потреб інтеграції України до Європейського Союзу. За результатами дослідження автор вважає, що подальша трансформація юридичної освіти в Україні має такі особливості: гуманізація, утвердження моральних та професійних компетенцій правника; потреба у визначенні уніфікованих стандартів у сфері вищої юридичної освіти; поєднання європейських та національних підходів у підготовці правників; першочергове урахування потреб практики та подальше посилення практичної підготовки фахівця в галузі права; поєднання зусиль державних і самоврядних професійних органів під час визначення стандартів, за якими повинна надалі здійснюватися підготовка юристів.

Ключові слова: юридична освіта, правнича освіта, реформа освіти, реформа юридичної освіти, компетенції правника, стандарт освіти, стандарт правничої освіти.

Статья посвящена исследованию особенностей реформирования и развития юридического образования в Украине с учетом ведущего опыта европейских государств и потребностей интеграции Украины в Европейский Союз. По результатам исследования автор считает, что дальнейшая трансформация юридического образования в Украине имеет следующие особенности: гуманизация, утверждение нравственных и профессиональных компетенций юриста; потребность в определении унифицированных стандартов в сфере высшего юридического образования; сочетание европейских и национальных подходов в подготовке юристов; первоочередной учет потребностей практики и дальнейшее усиление практической подготовки специалистов в области права; объединение усилий государственных и самоуправленческих профессиональных органов при определении стандартов, по которым должна в дальнейшем осуществляться подготовка юристов.

Ключевые слова: юридическое образование, правовое образование, реформа образования, реформа юридического образования, компетенции юриста, стандарт образования, стандарт правового образования.

The article is devoted to the peculiarities of reformation and development of legal education in Ukraine taking into account leading experience of the European countries and needs for Ukraine's integration into the EU. According to the results of the research the author considers that subsequent transformation of legal education in Ukraine has the followings features: humanization, confirmation of moral and professional competencies of a legislator; need for unified standards in the field of higher legal education; combination of European and national approaches in prepar-

ation of legislators; primary attention to practical needs and subsequent enforcement of practical training of specialists in the field of law; combination of efforts of public and self-governing authorities for determination of standards under which training of lawyers must be carried out.

Key words: *juridical education, legal education, reform of education, reform of juridical education, competencies of legislator, standard of education, standard of legal education.*

Вступ. Практичні потреби підготовки фахівців у галузі права зумовлюють необхідність подальшої трансформації правничої освіти. 2014 р. розпочато процес оновлення вищої освіти загалом та юридичної освіти зокрема. Основний акцент зроблено на запровадженні позитивного досвіду провідних європейських країн. Тому тема дослідження є актуальною та практично значущою.

Питання інтеграційних процесів європейської юридичної освіти досліджували такі науковці, як: Г. Денисенко, О. Калашник, Г. Сергієнко, Н. Сметаніна, Р. Стефанчук, Г. Татаренко, В. Тацій та інші.

Однак подальшого наукового дослідження потребують питання трансформації сучасної юридичної освіти до нагальних потреб юридичної практики та до вимог Європейського Союзу (далі – ЄС) у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей подальшої трансформації юридичної освіти України в контексті потреб юридичної практики та вимог ЄС.

Результати дослідження. Як зауважує І. Личенко, розвиток і урізноманітнення суспільних відносин щодо протидії незаконній діяльності в Україні, з урахуванням змін в економічній та юридичній сферах, потребують формування нової, ефективної системи підготовки майбутніх юристів, правоохоронців, правозахисників, орієнтованої на людино-центристські начала правоохоронної роботи, посилення практичної підготовки майбутніх правоохоронців та правозахисників, розширення сфери надання послуг у сфері юридичної освіти, підготовки кадрів для допомоги правоохоронним органам, участі в різних громадських програмах протидії правопорушенням, посилення орієнтації на профілактичну роботу, вміння працювати в команді та побудову координаційних зв'язків між суб'єктами правоохоронної діяльності [1, с. 556].

Також важливим завданням реформування юридичної освіти є розроблення нормативно-правової основи для поєднання теоретичного та практичного навчання під час підготовки студентів-юристів. На важливості цього питання вже неодноразово наголошувалося у вітчизняній науковій літературі. Основні проблеми пов'язані з відсутністю ефективних методичних рекомендацій та механізмів контролю, неупередженої оцінки результатів практичної підготовки студентів. Набуття практичних навичок часто є формальними, а їхня комплексність та ґрунтовність пов'язується з матеріалами звіту чи якістю зібраних під час практики формальних документів [1, с. 556].

Безперечно, досвід країн Європейського Союзу свідчить, що ефективна правоохоронна діяльність спирається на партнерство, об'єднання зусиль органів публічної влади, громадськості для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку. Тому важливою на шляху вдосконалення практичної підготовки фахівців в юридичній сфері є орієнтація на формування в студентів вміння працювати в команді, побудову координаційних зв'язків. Найважливішим критерієм оцінки юридичних вишів є якісний критерій: здатність вишу готувати професійних юристів, кваліфікованих правоохоронців. Визначати ж цей рівень повинні, мабуть, не тільки самі юридичні вузи, але і їхні природні «партнери» – правоохоронні органи, органи публічного управління, відповідні недержавні структури [1, с. 558].

Отже, тут насамперед ідеться про гуманізацію, утвердження моральних та професійних компетенцій правника.

Орієнтованість України на входження до єдиного Європейського простору зумовлює необхідність дослідження досвіду ЄС, зокрема у сфері вищої освіти. Сучасна система вищої освіти Європи сформувалася в результаті економічного розвитку, «зрощування економік», прозорості кордонів, вільного переміщення людських ресурсів.

Одним із перших кроків на шляху до створення спільного простору вищої освіти став Болонський процес, у результаті якого відбулася транскордонна стандартизація підходів до організації навчального процесу та функціонування вищої освіти. Із набуттям 2009 р. чинності Лісабонською угодою європейський дослідницький простір став не лише політичною ідеєю, а й юридично закріпленою метою ЄС, у зв'язку з чим він набув особливої політичної ваги. Характерною рисою науки та досліджень є їхня інтернаціоналізація. Чимало дослідницьких проєктів просто не можуть бути реалізованими без міжнародного співробітництва через їхню комплексність.

В Україні майже не використовується на належному рівні зовнішнє незалежне оцінювання механізмів забезпечення якості правничої освіти за міжнародними стандартами. Досі бракує рамки кваліфікацій правничої професії та національного стандарту юридичної освіти, який має бути розроблений на її основі. Зміст і методологія викладання в багатьох українських правничих школах здебільшого ще зберігають радянські підходи, що впливає на розуміння права студентами-правниками й імідж правничої професії. Тому одним із першочергових напрямів реформування є перехід до викладання та засвоєння студентами питань філософії й принципів права, оволодіння цінностями правової держави й осмислення нової якості та ролі правника у вільному демократичному суспільстві [2].

Отже, ще однією особливістю є *визначення уніфікованих стандартів у сфері вищої юридичної освіти*.

І. Сопілко та В. Череватюк звернули увагу на важливість інтернаціоналізації юридичної науки й освіти, бо подальший розвиток правничої освіти має бути спрямований на підготовку правника відповідно до його фундаментальної ролі – утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини. Такий розвиток має здійснюватися шляхом: розуміння професії юриста як такої, що спрямована на захист прав і свобод людини; визначення стандарту правничої освіти як необхідного обсягу знань про доктрини, принципи й інститути, а також необхідного обсягу юридичних навичок, компетенцій [3, с. 165].

Єдиний європейський освітній і науковий простір має відповідати всім викликам сучасного світу і має бути наділений характеристиками, властивими високому рівню розвитку освіти (компетентнісний підхід, відкритість, інноваційність, зміна позиції викладача, впровадження гуманітарних технологій тощо) та науки [3, с. 167].

Крім того, Проєкт USAID «Справедливе правосуддя» надає експертну підтримку процесу реформування правничої освіти в Україні, сприяє налагодженню змістовного діалогу між органами управління, правничими школами та роботодавцями. Він також надаватиме допомогу в досягненні консенсусу із залученням Міністерства освіти і науки та Мінюсту України щодо чіткого та комплексного бачення процесу реформування правничої освіти відповідно до вимог принципу верховенства права. Проєкт підтримує Мінюст та Міносвіти у формуванні коаліції інститутів правничої освіти, які зацікавлені в запровадженні змістовних змін у політиці правничої освіти, залучаючи інші органи влади, професійні асоціації правників, роботодавців правничої професії та представників провідних юридичних шкіл. Проєкт і надалі підтримуватиме ініціативи міністерств щодо створення робочої групи із представників зацікавлених сторін, а також надаватиме допомогу цій робочій групі в розробленні стратегічного плану та плану дій стосовно реформування правничої освіти. Це допоможе об'єднати зусилля правничих шкіл та представників ринку праці правників із метою вироблення економічних стимулів для правничих шкіл підвищувати якість правничої освіти [2].

Метою європейської політики досліджень, однозначно, не є витіснення національних наукових систем. Навпаки, вона розглядається як доповнення до структур і програм, що вже є в окремих державах, як своєрідна ланка, що об'єднує національні підходи, створюю-

чи синергійний ефект. Європейський дослідницький простір відкритий не лише для країн-членів ЄС, він надає можливість долучення третіх країн до спільних дослідницьких проєктів [4].

Мета юридичної освіти та її місце в загальному європейському просторі полягає в укоріненні ідей та загальнолюдських цінностей права та прав людини. Але не йдеться про розчинення національного права та поглинання його європейським. Навпаки, право Європи повинно виступати доповненням, базою для національного права, що залишається основним. Саме тому методами формування єдиного європейського простору у сфері права є гармонізація й уніфікація як законодавства, так і юридичної освіти. Наприклад, коли говорять про гармонізацію національної юридичної освіти з європейською, ідеться про спільність, сумісність освітніх програм та навчальних планів, освітніх ступенів тощо. Уніфікація дозволяє висувати спільні вимоги до професійних якостей юриста, сформувати набір компетенцій, визначити набір загальноосвітніх, загальнопрофесійних і галузевих дисциплін [5].

В Європі немає окремих законів щодо отримання юридичної освіти, але значну роль у формуванні освітніх програм, навчальних планів відіграють спеціалізовані законодавчі акти, які встановлюють правові статуси представників правничих професій. Коли є чітке уявлення про майбутню професію, розуміння рівня компетенцій і вмінь, можна розробити стандарти завдань для випускних іспитів. У більшості країн Європи модель юридичної освіти має дворівневу структуру, яка складається з університетської освіти та практичного стажування. Наприкінці кожного рівня студенти складають комплексний державний іспит [5].

З метою підвищення якості юридичної освіти, інтегрування до єдиного європейського освітнього та правового простору необхідно розробити та затвердити стандарти юридичної освіти, удосконалити законодавчі аспекти доступу до юридичної освіти та правничих професій. На нашу думку, ухвалення окремого закону щодо юридичної освіти є недоречним. У формуванні освітніх програм, навчальних планів головну роль повинні відігравати спеціалізовані законодавчі акти, які встановлюють правові статуси представників правничих професій. Наприклад, закони України «Про судоустрій та статус суддів», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», кодекси поведінки. Для підвищення рівня знань випускників-юристів необхідно посилити увагу до випускних і вступних іспитів, обсягу та форм проходження практики, стажування [5].

Отже, особливістю реформування сучасної юридичної освіти є *поєднання європейських та національних підходів у підготовці правників*.

Як зауважує Р. Майданик, зважаючи на зв'язок правничої професії та правничої освіти, для європейського простору характерний вплив професійно-громадського середовища юристів на формування стандартів юридичної освіти й акредитацію юридичних шкіл, тоді як із боку держави такий вплив певною мірою може здійснювати міністерство юстиції. В Україні діє низка громадських організацій різних юридичних професій: суддів, адвокатів, нотаріусів, прокурорів тощо, однак ані вони, ані Міністерство юстиції не впливають на формування стандартів юридичної освіти чи акредитацію юридичних факультетів [6, с. 27].

Крім того, на думку О. Калашник, вищі юридичні школи в різних європейських країнах мають певні спільні риси, зумовлені низкою чинників. Головною спільною рисою є практичне спрямування навчального процесу та чітко означена професійна орієнтація юридичної освіти. Такий підхід зумовлюють ринок юридичних послуг і доступ до правничої професії. Саме ринок правничої професії найбільше впливає на формування навчальних планів. Передусім вища юридична школа повинна стежити за формуванням нових юридичних інститутів та механізмів, законотворчими процесами, а також за тенденціями розвитку національної правової доктрини [7, с. 90].

Призначенням юридичної науки можна назвати те, що вона є науковим орієнтиром для практики державного і правового будівництва й усвідомлення відповідних суспільних процесів та явищ [7, с. 91].

Правничу науку великою мірою розвивається через практичну діяльність представників правничої професії: через правозастосування та тлумачення юридичних норм. Тому

невід’ємною місією університетів і правничих шкіл є вільний науковий пошук і передання знань через поєднання досліджень, навчання та практичного досвіду, зокрема шляхом залучення до викладацької і дослідницької роботи представників правничої професії [7, с. 92].

Як зауважує В. Вашук, визначальну роль також відіграє мета, яка спрямована на «сприяння становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини [8, с. 31].

На переконання С. Бостан, характерною тенденцією в сьогодиншній освітній політиці є посилення практичного аспекту в навчанні, тобто «практикалізація навчального процесу». Певною мірою ця політика виправдана, адже в нашій освіті взагалі та юридичній зокрема наявний дисбаланс між теорією і практикою на користь теоретичної підготовки [9, с. 39].

Отже, важливим напрямом трансформації юридичної освіти є *першочергове урахування потреб практики та подальше посилення практичної підготовки фахівця в галузі права*.

На думку В. Кедик, самоврядність професії правника повинна передбачати «участь як безпосередньо, так і через самоврядні професійні органи у визначенні професійних стандартів правничої професії; визначенні етичних стандартів правничої професії; ухваленні рішень щодо доступу до правничої професії; притягненні до дисциплінарної відповідальності за порушення професійних чи етичних стандартів правничої професії; формуванні стандартів правничої освіти; акредитації правничих шкіл та в оцінці якості надання їхніх освітніх послуг» [10, с. 44–45].

Як зазначає І. Найда, результатом такої освіти має стати підготовка компетентного фахівця. На її позначення використовують різні терміни: «професійна компетентність юриста», «правова компетентність», «загальна навчальна правнича компетентність» тощо. Тож нагального вирішення потребує проблема наукового обґрунтування її сутності та закріплення на нормативному рівні відповідного поняття й переліку компетенцій, які мають бути сформовані в здобувача юридичної освіти в результаті навчання у вищих освітніх закладах [11, с. 51].

Представник Вищої ради правосуддя, член робочої групи з розроблення концепції розвитку юридичної освіти А. Бойко вважає, що необхідність реформування зумовлена тим, що нове законодавство у сфері судоустрою вводить нові терміни в галузі юридичної освіти. Проте є ще одна серйозна проблема – якість юридичної освіти. «Стан близький до критичного. Чимало студентів продемонстрували відсутність мінімального обсягу знань для продовження навчання», – констатував А. Бойко. Він підкреслив, що концепція передбачає жорстку регламентацію освітнього процесу. Можливо, це й спричинило таку критику. Адже Україна звикла до ліберальної моделі: саме вона превалує в країнах Європи [12].

Важливим аспектом реформування змісту юридичної освіти є питання про межі позитивізму в ньому. Для позитивіста право – це сукупність приписів, створених органами держави. Юристи повинні знати їх, вміти застосовувати на практиці. З такого розуміння випливає значущість під час підготовки юристів аналізу кваліфікації фактичних даних. Перевага позитивізму заспокоює професіоналів, але водночас це є джерелом неспокою. Оскільки навіть для професіоналів в області права цей підхід скорочує можливість втручання й ухвалення рішень тоді, коли стикаються з невідомими чи непередбачуваними правовими ситуаціями. Сьогодні доволі часто можна побачити, що німецький суддя застосовує бельгійське або голландське право. Отже, німецький юрист повинен бути здатним зрозуміти суть інших правових систем, положення яких він знає погано. Образно кажучи, домінуючий позитивізм робить з юристів інженерів «вузького» профілю, мало здатних діяти в непередбачуваних ситуаціях [13, с. 405].

Отже, самостійним напрямом у реформуванні вищої правничої освіти також є *поєднання зусиль державних та самоврядних професійних органів під час визначення стандартів, за якими повинна надалі здійснюватися підготовка юристів*.

Висновки. Отже, дослідження проблематики подальшої трансформації юридичної освіти в Україні має такі особливості: 1) гуманізація, утвердження моральних та професійних компетенцій правника; 2) потреба у визначенні уніфікованих стандартів у сфері вищої юридичної освіти; 3) поєднання європейських та національних підходів у підготовці правників; 4) першочергове урахування потреб практики та подальше посилення практичної підготовки фахівця в галузі права; 5) поєднання зусиль державних та самоврядних професійних органів під час визначення стандартів, за якими повинна надалі здійснюватися підготовка юристів.

Список використаних джерел:

1. Личенко І. Напрями вдосконалення юридичної освіти та підготовки працівників правоохоронних органів України на основі використання європейського досвіду. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 554–559.
2. Реформування юридичної освіти в Україні. URL: <http://www.fair.org.ua/index.php>.
3. Сопілко І., Череватюк В. Інтеграція в європейський науковий і освітній простір: очікування для молодих вчених і студентів. Юридичний вісник. 2017. № 3(44). С. 163–168.
4. Норберт Арнольд. Сильна вища освіта – виклики в Німеччині та Європейському Союзі. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ. Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2017. С. 53–56.
5. Татарів Г., Денисенко Г., Сергієнко Г. Питання інтеграції вищої юридичної освіти до європейського освітнього простору. URL: <http://archive.ws-conference.com/>.
6. Майданик Р. Стратегія реформування юридичної освіти в Україні. Європеїзація української юридичної освіти: матеріали конференції в рамках Німецько-українського правознавчого діалогу. Том 2: українська версія / уклад. Томас Манн. 2016. С. 23–35.
7. Калашник О. Проблеми інтеграції юридичної науки і освіти. Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 90–92.
8. Вашук О. Напрями реалізації Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 31–32.
9. Бостан С. Фундаментальна фахова підготовка правника в контексті «Концепції розвитку юридичної освіти в Україні». Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 38–43.
10. Кедик В. Концепція вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника: практичний погляд. Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 43–45.
11. Найда І. Державна політика в галузі юридичної освіти України. Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 47–52.
12. Іванов Ю. Юридичну освіту спробують покращити єдиним іспитом. URL: <http://totum.com.ua/images/news>.
13. Проскурняк О. Проблеми реформування змісту сучасної зарубіжної юридичної освіти (на прикладі США, Великобританії і ФРН). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 402–406.

